

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U Y A Y I N L A R I
IX. Dizi — Sa. 10^e

X. TÜRK TARİH KONGRESİ

ANKARA : 22-26 Eylül 1986

KONGREYE SUNULAN BİLDİRİLER

IV. Cilt

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1 9 9 3

HIZIR PAŞA OĞLU MEHMED PAŞA VAKFININ MÂHİYETİ

BAHAEDDİN YEDİYILDIZ

1861 yılında Amasya'ya gelen Fransız seyyahı Georges Perrot, "Amasya Anadolu'nun Oxford'udur. Aşağı yukarı 25 bin kişilik nüfusunun iki bini öğrenci olup, 18 medreseye dağıtılmıştır"¹ diyor. İşte bu medreselerden birisi, XV. asrın sonlarına doğru Hızır Paşa oğlu Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Ancak, Mehmed Paşa'nın eseri sadece medreseden ibâret değildir. Bu medrese, onun kurmuş olduğu imâretin bir ünitesinden ibârettir. Bu tebliğde biz, sözkonusu Mehmed Paşa imâreti vakfının mâhiyetini tahlil etmeye çalışacağız ve tahlilimizde özellikle, vakfiye'ye, ilgili Tahrir Defterleri'ne ve diğer bazı arşiv vesikalarına dayanacağız.

Mehmed Paşa, II. Murad'ın Osmanlı tahtına çıktıktan sonra, Rûmiye-i Sugra vâlisi olarak Amasya sancağına tayin ettiği lalası Yörgüç Paşa'nın² kardeşi Hızır Paşa'nın oğludur³. Hızır Paşa da uzun müddet Amasya valiliğinde bulunmuştur. Oğlu Mehmed Paşa ise, II. Bâyezid'in oğlu olup 31 yıl Amasya vâliliği yapan (1481-1512) Şehzade Ahmed'in lalasıdır.

Mehmed Paşa'nın, vakfiyesi, 896/1491 yılında tanzim edilmiştir. Dili arapçadır⁴. Başlangıcında, Osmanlılardaki hayrât ve vakıf düşüncesi anlatıldıktan sonra, vakıf kurucusu Mehmed Paşa tanıtılmakta⁵ ondan sonra da bu vakfın hayrât ve akarları tavsîf edilmektedir.

Vakfiyedeki bilgilere göre, Mehmed Paşa, Amasya'nın Yörgüç Paşa oğlu Mustafa Bey⁶ Hamamı Mahallesi'nde buk'a yâni misafirler için mü-

¹ G. Perrot, *Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure*, 1864, s. 403.

² Yörgüç Paşa II. Murad'ın lalasıdır ve daha sonra Rûmiye-i Sugra vâlisi olarak Amasya'da görev yapmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)'nde Yörgüç Paşa'ya âit 840/1436 tarihli bir vakfiye sureti vardır (*Harameyn XIV*, s. 352-355).

³ VGMA'nde Hızır Paşa'ya âit bir vakfiye sûreti mevcuttur (*Defter no: 582/1 -Ana 1267 Başlar*, s. 255-257). Bu vakfiye 870/1465 tarihli dir.

⁴ Vakfiyenin arapça orijinalinin sureti VGMA, Defter no: 586 -Mücedded Ana 2, s. 57-65'de kayıtlıdır. Tercümesi ise, Defter No: 1767, s. 34-46'dadır.

⁵ Mehmed Paşa vakfiyede, Büyük Emîr Yörgüç Paşa'nın kardeşi olan ve yine Büyük Emîr diye nitelendirilen Hızır Paşa'nın oğlu olarak gösterilmektedir (s. 58).

⁶ VGMA'nde, Mustafa Bey'e âit 840/1437 tarihli bir vakfiye mevcuttur. (*Harameyn XIV*, s. 356-360).

barek bir menzil ve makam ve ibadet edenler için mâbed olmak üzere bir imâret yaptırmıştır. İmâretin merkezinde mescidü'l-câmi' yer almaktaydı. Kapıları cami'e açılan iki hücre, sulehâdan ve edep sâhiplerinden isteyen herkesin ikâmetine tahsis edilmişti. Ayrıca, misafirlerin geceleri istirahatleri için iki kışlık ev inşa edilmişti ki, bunların ön taraflarında birer sofaları da vardı. Bunların yanında, matbah, mahbez (ekmeklik), mahzen olarak kullanılmak ve diğer ihtiyaçları karşılamak üzere dört bina daha bulunmaktaydı. İmâretin kuzey tarafından on hücreyi ihtiva eden bir medrese vardı.

İmâretin ana ünitelerini oluşturan bu binalar topluluğu, bir havlu içindeydi. Bitişik başka bir havluda da ahır, helâ, vb. diğer binalar bulunmaktaydı. Ayrıca geniş bir bahçe, çepeçevre imâreti kuşatmaktaydı.

Mehmed Paşa'nın inşa ve vakfettiği bu imârette ne yapılıyordu? Diğer bir ifâdeyle, bu kuruluşun fonksiyonu ne idi? Vakfiyedeki verilerden hareketle, bu kuruluşun işleyiş mekanizmasını şu şekilde anlatabiliriz.

Medrese, bilgili ve faziletli ulemanın gidip gelmesi ve ilmî meselelerin tartışılması için yapılmıştı. On hücresinin her birinde birer talebe kalıyordu. Bunlar, Sultan Bâyezid dönemi parasıyla toplam olarak 20 gümüş dirhem burs alıyorlardı. Tatil günleri dışında, şer'î ve aklî ilimleri bilen bir müderris, sözkonusu talebelerin ta'lîm ve terbiyesiyle meşgul oluyordu. Müderrisin yevmiyesi de 20 gümüş dirhemdi.

İmâretin mescid-i şüphesiz ibâdete tahsis edilmişti. Buranın asıl görevlileri imam, hatip ve mü'ezzindi. Bunlar sırasıyla, 4, 5 ve 2 gümüş dirhem yevmiye alıyorlardı. Hepsi de güzel sesli olmak zorundaydılar. Ayrıca, imam ve hatibin fıkıh ve tecvid bilmesi, müezzinin ise zaman bilgisine sahip olması gerekiyordu.

Bu normal ibadetin dışında, cüzhan denilen ve tecvid bilen beş hâfız, her sabah cami'de toplanıyordu ve birer cüz Kur'an okuyorlardı. Her hatimden sonra, tekbir, tehlil ve tahmid ile özellikle hayır sahibine ve genelde bütün müslümanlara du'â ediyorlardı. Bunların yevmiyeleri birer gümüş dirhem ve ikişer müd buğday idi. Cüzhanlar toplandığı zaman, Kur'an cüzlerini onların yanına getirerek dağıtan ve sonra da toplayarak yerine koyan bir kişi daha vardı ki ona da mu'arrif deniliyordu. Günlük ücreti bir gümüş dirhemdi.

Cuma namazından önce birer cüz okumakla görevli dört hâfız da devirhanlık yapıyordu. Bunlar da görevleri karşılığında sekizer müd buğday alıyorlardı.

Cami'in koruyuculuğunu yapma, temizleme, halılarını serme ve kandillerini yakma işiyle de bir kayyım görevlendirilmişti. Günlüğü bir gümüş dirhemdi.

İmâretin görevlileri arasında ayrıca, bir şeyh, bir nakîb, bir kilerdâr bir habbâz, bir tabbâh, bir buğday dövücü, bir ferraş ve bir de kâtip vardı.

Güleryüzlü ve sevimli biri olması gereken ferraş, imâretin kapısını duruma göre gece gündüz açıp kapama, imâreti temizleme, misâfir odalarında yatakları hazırlama ve gelen misâfirlere yerlerini gösterme göreviyle yükümlüydü. Emeği karşılığı her gün iki gümüş dirhem ücret alıyordu.

İmâretin eşyasının bulunduğu kilerin muhâfazasını, günlük 2 gümüş dirhem ücret alan kilerdâr üstlenmişti. Ahırın bakım ve sabah akşam kapısını açıp kapama görevi de ona âitti.

Habbâz denilen ekmekçi ve yardımcısı, yevmiye üç gümüş dirhem ve iki müd buğday karşılığında, her gün sabah ve akşam, yedi Amasya menî arı ve hâlis buğday unundan seksener dirhemlik ekmek pişiriyorlardı. Aşçı (tabbâh) ve yardımcısı ise, imâretin yemeklerini pişirme karşılığında ekmekçi ve yardımcısı kadar ücret alıyorlardı. Sabah ve akşam yemekleri için on gümüş dirhem karşılığında pirinç; 3/4 kile buğday, 16 gümüş dirhemlik taze et ve bir dirhemlik yeşil sebze satın alınıyordu. Odun, kandil yağı ve diğer ihtiyaçları karşılamak üzere de her gün için 15 dirhemlik tahsisat ayrılmıştı.

İmârette, regaib, berat, kadir gibi kandil gecelerinin, bayramların ve Ramazan ayının ayrı bir yeri vardı. Bu gece ve günlerin kutlanması için 217 gümüş dirhem harcanıyordu.

Fukara, ulema, talebe ve misâfirler yemeklerini burada yiyorlardı. Beş gümüş dirhem yevmiye ile tayin edilen ve emîn, takvâ sahibi, dürüst, olgun ve güler yüzlü bir şahsiyet sahibi olması gereken imâret şeyhi, yemek servislerini düzenlemekle meşguldü. Aynı niteliklere sahip olması gereken nakîb de bu görevinde şeyhe yardımcı oluyor ve iki gümüş dirhem yevmiye alıyordu.

Nihâyet, hesap bilen ve kitabete muktedir bir kâtip, imâretin gelir ve giderleri ile günlük her türlü olayı bir deftere kaydediyor ve bu defteri her sene mühürlü bir torba içinde mütevellîye teslim ediyordu. Kâtibin ücreti yevmî 6 gümüş dirhem ve iki müd arpa idi.

Tahrir defterleri ve diğer bazı arşiv belgelerinde, Mehmed Paşa İmâret-i, zâviye ve hânîkah olarak da adlandırılmıştır. Halbuki, yukarıda anlattıklarımızdan da anlaşılacağı üzere, bu kuruluşun tarikatlara âit zâviye veya hânîkahlarla ilgisi yoktur.

Müslümanların ibâdetlerini yaptığı, talebelerin okutulduğu, sulehadan kişilerin toplanıp sohbet ettiği, misafirlerin yatıp kalktığı ve bütün bunların sabah akşam yemeklerini yedikleri bu imaretin masrafları ve burada çalışan personelin ücretleri nereden karşılanıyordu? Bunun için Mehmed Paşa, imârete oldukça geniş gelir kaynakları vakfetmişti. Bu kaynaklar vakfiyede açık bir şekilde tanıtılmıştır.

Mehmed Paşa vakfının gelir kaynaklarından büyük çoğunluğunu köyler ve mezre'alar teşkil etmekteydi. Vakfiyeye göre, 17 köyün tamamı, 16'sının yarı hissesi, 4 köyün dörtte biri, 17 köyün de sekizde yedi, onaltıda üç, onaltıda altı gibi muhtelif orandaki hisseleri vakfedilmişti. Bu köylerin yanında, beşinin tamamı, sekizinin yarısı, 14'ünün dörtte biri, sekizinin de onaltıda üçü vakfedilmiş olan 35 mezre'a da, Mehmed Paşa vakfının gelir kaynakları arasında yer alıyordu. Köy ve mezre'aların toplamı 93'e ulaşmaktaydı. Ayrıca, 13 tarla ve bir bahçenin tamamı ile bir bağın ve Samsun'da muhtelif arsaların yarı hisseleri de yine aynı vakfın akarının bir bölümünü teşkil etmekteydi. Zikrettiğimiz bu köy, mezre'a, bağ ve tarlalar, Sonisa, Niksar, Kavak, Samsun, Milas (Mesudiye), İskefsir (Reşâdiye), Kazabadad, Tokat, Amasya, Arguma, Çorumlu, Mecidözü, Ladik ve Bafra gibi kaza ve nâhiyelerde yer alıyordu⁷.

⁷ Tamamı veya muhtelif ölçülerdeki hisseleri Mehmed Paşa vakfının gelir kaynakları arasında bulunan köy, mezrea, bağ ve tarlalar şunlardır: Sonisa'da Mülk köyü, Küçükhaçpazarı; Niksar'da Yavdaş, Efde; Kavak'da Narlu; Samsun'da Frenk şehri, Körtek, Akdeğirmen, Meğde, Anut, Çağrıl, Ahilü, Akalan, Kiriş, Koymad, Üçpınar, Şigalviranı, Hacıemirlü-çatağı, Taylu, Bilicealan, Akalanbeleni, Bayıralan; Milâs (Mesudiye)'de Parçı, Neclü, Mahmudalanı, Beğseküsü, Cacuy, Arpaalanı, Esedlî, Türkköyü, Kışlacık, Pazarcık, Çerçi, Sarayderesi, Çakırçiftliği, Fisturi, Mesudalanı, Güledüşer, İkşara, Tavera, Sunumi, Yasdura, Musalı, Kıçı, Arukmusa, Yavşan, Kübdan, Kotanı, İstavrılı, Anaşa, Karıca-yeniceköy, Şebhâne, Tarucı; Bedirlü (Ordu)'de Sığırobası; Satılmış (Perşembe)'da Vona; İskefsir (Reşâdiye)'de Kotanı, Biçenlik, Güngerid, Keçiköy, Çakraz-ı Küçük; Tokat'da Kaferni nâhiyesinde Zoğri, Egseri, Gölgeci, Kürek, Gökköy, Filinse, Ömerlü, Hanzere;

Bunlardan başka, Mehmed Paşa, Niksar'da inşa ettirdiği iki hamamının tamamını, Samsun'da bir han, bir hamam ve iki değirmenin yarı hisselerini; Tokat'da dört değirmen ve bir hamamın tamamı ile 33 dükkanın yarı hissesini; Amasya'da dört değirmenin ve Tosya'da kendi adıyla anılan Bedestenin (sûkû'l-bezzâzîn) ve onu çevreleyen dükkanların tamamını vakfına gelir kaynağı olarak tahsis etmişti. Sonisa'da Mülk köyünde oturan ve bu köyün işlerine bakan (mübâşir) Yusuf b. Abdullah, Mustafa b. Abdullah ve Hamza b. Abdullah adlı köleler ('ibâd) ve bunların zevceleri ve zürriyetleri de vakfedilmişti. Bunlar sözkonusu köyde tarımla uğraşmak ve gelirin beşte birini diğer re'âyâ gibi vakfa vermek mecburiyetindeydiler.

Görülüyor ki, Mehmed Paşa'nın Amasya'da bulunan imâretinin gelir kaynakları oldukça çeşitli olup aynı zamanda geniş bir coğrafî sahaya yayılmıştır. Bu saha, bugün Ordu, Bafra, Tosya, Çorum, Mecidözü, Tokat, Reşâdiye, Mesudiye ve Giresun çemberiyle sınırlanmaktadır.

Vakıf kurucusu, yukarıda zikredilen bütün gelir kaynaklarını, içinde bulunan hayrât ve kabristan gibi vakfa dâhil edilmeyecek şeyler hariç, yolları, ağaçları, dereleri, çayırıları, yâni bütün müştemilâtı ve her türlü hak ve hukukîle vakfetmiştir. Vakfiyede, bu vakfın sahih bir vakıf olduğu; satış, hibe, miras, rehin gibi hiçbir muâmeleyle tabi tutulamayacağı, istibdal ve tebdil edilemeyeceği açık bir ifâdeyle belirtilmiştir.

Mehmed Paşa, vakfettiği bu mal varlığını hangi yolla mülk edinmişti? Vakfiyedeki bilgilere göre, Sonisa'daki Mülk köyünün hem mâlikâne hem de dîvânî hissesi kendisine II. Bâyezid tarafından temlik edilmiş; istediği kimseye bağışlama ve arzu ettiği şekilde vakf eyleme hususunda da serbest bırakılmıştı. Vakfiyede, bunun dışında diğer gelir kaynaklarının nasıl mülk edinildiğine dâir bir bilgi yoktur. Şüphesiz, han, ha-

Amasya'nın Geldiklenâbâd nâhiyesinde, Yeniköy, Gülyan, Eymirlü, Yorga, Beymelek-çiftliği; Arguma nâhiyesinde, Nuştekin, Bahçe, Mikrus; Zünnûnözü nâhiyesinde Lefke, Kayadibi, Bük; Çorumlu nâhiyesinde Saruhasan, Sağmalca, Ilıca, Şerefağalı, Şahkırmanı, Hisarcık; Mecidözü'nde Geyiklik, Tülüce, Eymir, Korucabayram, Börekçi; Lâdik'de Sofi, Boğazlulu; Bafra'da Geyik-koyunu, Geçme, Merkezler, İmanlun, Çorak, Erçek, Kolay, Furender, Kavala, Milâs, İskefsir, Bedirlü ve Satılmış'taki köylerin 1455-1613 yılları arasındaki nüfusları için bk. B. Yediyıldız, *Ordu kazası sosyal tarihi*, Ankara, 1985, s. 174, 177, 184-190. Kırş. *Aynı eser*, s. 137-138.

mam, evler, dükkanlar, bedestenler, vs... kendisi tarafından inşa ettirilmiş veya satın alınmış olabilir. Köy ve mezre'aların Mehmed Paşa'nın nasıl mülkü olduğu hususuna gelince, bu konuda Tahrir Defterleri bize bazı ipuçları vermektedir. Bunun izahına geçmeden önce, bir noktayı açıklamamız gerekiyor ki o da şudur: Mehmed Paşa'nın vakıf köy ve mezrea'larının bulunduğu bölgeler, malikâne-dîvânî sisteme tabi' olan bölgelerdir. Bu sistemi, basit olarak arazinin "iki başdan ta'sîr edilmesi", oradan iki öşür alınması, diğer bir ifâdeyle, bazı gelirlerinden beşte bir vergi alınan bir köy veya mezre'anın gelirinin belli ölçüler içinde mâlikâne dîvânî olmak üzere ikiye ayrılmasıdır şeklinde tarif edebiliriz⁸.

İşte Mehmed Paşa, vakfiyede adı geçen köy veya mezre'aların umumiyetle mâlikâne hisselerinin tamamını, yarısını veya dörtte birini vakfetmişti. Tahrir Defterleri'nden, bu mâlikânelerin, bölgeyi ilk feth eden grupların başında bulunan ve ağa, bey, çelebi, paşa ve hatun diye anılan idâreci zümrenin ve çocuklarının elinde bulunduğu anlaşılıyor. Diğer taraftan, 1427'den itibaren Ordu ve Samsun bölgesinin Osmanlılara ilhakından sonra, Osmanlı öncesi mahallî beylerin elinde bulunan bu mâlikâne hisselerinin Yörgüç Paşa, Hızır Paşa, Davud Paşa ve burada vakfını incelediğimiz Mehmed Paşa gibi Osmanlı paşalarının ve akrabalarının eline geçtiği müşahade olunuyor. Meselâ, Milas'ın Bayraklı köyünün mâlikânesi, 1455 ve 1485 tarihlerinde Ulamış oğlu Rüstem ve Veysi Beylerle Veysi Bey'in oğlu Ağca Bey'e âittir⁹. 1520, 1547 ve 1613 tarihlerinde ise Mehmed Paşa bin Hızır Paşa'nın zâviye ve hânîkahının vakfı olarak kaydedilmiştir¹⁰.

Aynı nâhiyedeki Beyseküsü köyünün mâlikânesi ise, 1455'te Tura Hatun'un mülkü iken¹¹, 1485'te bu mâlikâne yedi hisseye ayrılmış, bunun dörtte biri Davud Paşa'ya, yarısı Davud Paşa'nın oğlu Süleyman Çelebi'ye ve diğer dörtte biri de Mehmet Çelebi oğlu Musatafa Çelebi'ye geçmiştir¹². Daha sonra Davud Paşa bu mülkünü bölgedeki diğer mülk-

⁸ Sistem hakkında açıklayıcı bilgi için bkz. B. Yediyıldız, *Aynı eser*, s. 82-91.

⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Tahrir Defteri no: 13, s. 152; Tahrir Defteri no: 37, s. 19.

¹⁰ BOA, Tahrir Defteri no: 387, s. 608; Tahrir Defteri no: 255, s. 256; Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-i Kadîme Arşivi (KKA), Tahrir Defteri no: 169, v. 176a. Krş. B. Yediyıldız, *Aynı eser*, s. 87.

¹¹ BOA, Tahrir Defteri no: 13, s. 147.

¹² BOA, Tahrir Defteri no: 37, s. 17.

leriyle birlikte terk etmiş, bunların yerine kendisine Dimetoka nâhiyesinde Kadıköy ve Muslihiddin Köy temlik edilmiştir. Beyseküsü'ndeki hissesi ise önce Tokat'da Gülbahar Hatun imâretine vakfedilmiş, fakat sonra 898/1493 yılında timara çevrilmiştir¹³. 1520'de mülk olarak bu mâlikânenin sadece dörtte bir hissesi kalmıştır ki, Mehmed Çelebi oğlu Mustafa Çelebi'den gelen bu hisse, Mehmed Paşa bin Hızır Paşa tarafından imâretine vakfedilmiştir¹⁴. Bundan sonra aynı durum, bilebildiğimiz kadarıyla XIX. asır sonlarına kadar devam etmiştir¹⁵. Mehmed Paşa'nın yukarıda bahsettiğimiz bütün vakıf köy ve mezre'aları için hemen hemen benzer durumlar sözkonusudur. Osmanlı taşra yöneticilerinin bu mâlikâneleri büyük ihtimalle satın alma veya başka yollarla mülk edinmelerini, belli kişilerin şahsî mülk edinme çabalarından daha çok merkezî otoritenin mahallî güçleri kanunî yollarla zayıflatmak için kullandıkları bir metod olarak değerlendirmek zannederim yanlış olmayacaktır. Nitekim, bu şekilde elde edilen mâlikâne hisseleri, Mehmed Paşa örneğinde olduğu gibi, vakıflaştırılarak, gelirleri kamu hizmetine sunulmuştur. Gerçekten bu bölgedeki mâlikânelerin büyük bir kısmının XVI. asır boyunca vakıflaştırıldığı, padişah haslarına dâhil edildiği veya başka gaye için kullanılır hâle getirildiği müşahade olunmaktadır¹⁶.

Mehmed Paşa vakfının burada anlatmaya çalıştığımız gelir kaynaklarının acaba yıllık hâsılatı ne kadardı? Bir fikir vermek üzere, Milas, İskefîr ve Satılmış nâhiyelerinde yer alan 40 köy ve mezre'anın, Mehmed Paşa vakfına yılda sağladığı gelirin, 1520'de 9.525, 1547'de 14.915 ve 1613'de de 40.883 akçe olduğunu söyleyebiliriz¹⁷. Geriye kalan 53 köy ve mezre'a ile diğer akarların da geliri buna katılacak olursa, oldukça yüksek bir rakamla karşılaşılabileceği anlaşılmaktadır.

¹³ BOA, Tahrir Defteri no: 37, s. 17'ye sonradan ilave edilen nota bkz. Krş. B. Yediyıldız, *Aynı eser*, s. 9, not: 21. Davud Paşa, 1496'da tekâüde ayrıldıktan sonra Dimetoka'ya gitmiş, 1499'da da ölmüştür, bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, c. II, 2. bs., Ankara, 1964, s. 535.

¹⁴ BOA, Tahrir Defteri no: 387, s. 607.

¹⁵ 1547'de (BOA, Tahrir Defteri no: 255, s. 239) ve 1613'te (KKA, Tahrir Defteri no: 169, v. 163 ab) de durum aynıdır. Krş. B. Yediyıldız, *Aynı eser*, s. 87. VGMA'nde 1248/1832 tarihli bir belgede (Defter no: 386, s. 227-231), Beyseküsü hâlen Mehmed Paşa'nın vakfı olarak gözükmektedir.

¹⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. B. Yediyıldız, *Aynı eser*, s. 88 vd.

¹⁷ B. Yediyıldız, *Aynı eser*, s. 137-138.

İşte imâretin daha önce anlatmaya çalıştığımız hizmetleri bu gelirlerle gerçekleştiriliyordu.

Vakfın idâresi mütevellîye âitti. Vakfiye şartlarına göre, önce mütevellî vâkıfın kendisi olacak, sonra da bu görev, oğulları ve oğulları oğullarının sâlih, muktedir ve yetkili olanına verilecekti. Neslin inkırazından sonra, tevliyet vâkıfın azadlı kölelerine ve onların oğullarına; daha sonra, vâkıfın babasının utekasının aslahına geçecekti. Onların nesli de son bulursa Amasya kadısı yetkili birisini tayin edecekti.

Vakfın gelir kaynaklarını en iyi şekilde işletmekle yükümlü olan mütevellî, zulüm ve israftan kaçınmak; kira akidlerini, şâhitler huzurunda yazılı olarak yapmak; yaptığı akidler ile vakfın yıllık bilançosunu müderris, şeyh, imam ve vakfın diğer hademe-i hayrâtına bildirmek zorundaydı. Vakfa âit hiçbir iş gizli kalmayacaktı.

Mehmed Paşa vakfının gelirinin beşte biri, mütevellînin ücreti olarak ayrılıyordu. Ayrıca, Mehmed Paşa, Sonisa'nın Mülk köyünde bulunan beş feddanlık tarlayı kendisine ve kendisinden sonra mütevellî olacak kişiye tahsis etmişti ki, vakfiyede bunun öteden beri cârî olan bir usul, bir teâmül-i kadîm olduğu; kadîmin ise hâli üzere bırakıldığı vurgulanmaktadır. Bu tarlanın gelirinin beşte birinin de vakfa verileceği ve vakfın masrafına sarf olunacağı belirtilmektedir. Daha önce bahsettiğimiz gibi, diğer vakıf re'âyâsı ve hattâ Mülk köyündeki köleler de ürünün beşte birini vakfa veriyorlardı. Demek ki, vakıf kurucusu, mütevellîsi veya bunların çocukları ile herhangi bir re'âyâ veya köleler arasında hiçbir fark gözetilmiyor, işledikleri vakfa ait arâzîlerden elde ettikleri gelirin beşte birini vakfa vermek zorunda kalıyorlardı.

Vakfiye şartlarına göre, mütevellî ücreti dışında kalan gelirle, öncelikle vakfa âit hayrât binâların, su yollarının ve gelir kaynaklarının tamiri yapılıyor ve hademe-i hayrâtın ücretleri ödenerek daha önce anlattığımız hizmetlerin gerçekleştirilmesine çalışılıyordu. Vakfın kontrol görevini, Mehmed Paşa'nın utekası nesline şart koşulmuş olan bir nâzır yürütüyor ve günlük 5 gümüş dirhem ücret alıyordu.

Bu vakıf tarih içinde nasıl bir gelişme göstermiş ve toplumdaki etkisi ne olmuştur? Müessesenin tam olarak anlaşılması için bu sorunun da cevaplandırılması gerekmektedir. Fakat, zamanın kısıtlı oluşu sebebiyle

burada meselenin bu yönüne girmeyecek, sadece, bir takım arşiv vesikalarından, Mehmed Paşa imâretinin yukarıda anlatıldığı şekilde, XIX. asır sonlarına kadar işlediğinin anlaşıldığını¹⁸ ve bugün cami'in fonksiyonunu sürdürmeye devam ettiğini söylemekle yetineceğiz.

¹⁸ Meselâ, Milâs ve Satılmış nâiplerine ve Karahisar-ı Şarkî mütesellimine gönderilen, 1248/1832 tarihli bir hükümde, bazı kişilerin Mehmed Paşa vakfına âit mâlikâne hisselerine, "evlâdiyyet ve meşrûtiyyet üzere mâlikhâne hissedarlığı" diye müdâhale ettikleri ve gelirlere el koydukları, dolaşısıyla vakfı zarara uğrattıkları, durumun Defter-i Hâkânî'den kontrol edilerek düzeltildiği ve yanlış uygulamalara son verildiği anlaşılmaktadır. (VGMA, Defter no: 386, s. 228-231). Bu düzeltmeler, 1613 tarihli Tahrir Defteri'ne (KKA, Tahrir Defteri no: 169, muhtelif sayfalar) göre yapılmıştır.